

TÜRKÇEDE “Benzeşme ve Sertleşme” ÜZERİNE FUAT KÖSERÂİF’TEN RIZA TEVFIK’E İKİ MEKTUP

Abdullah Uçman

- II. Abdülhamid devri vezirlerinden Köse Râif Paşa’nın oğlu ve şair İhsan Râif Hanım’ın ağabeyi olan Fuat Köserâif (1872-1949), dilde aşırı Türkçeciliğin öncülerinden biridir. Galatasaray Sultanisinde ve Almanya’da tahsil görmüş, orada sivil ve askerî okullarda okumuş, 1893 yılında Türkiye’ye dönünce yüzbaşı rütbesiyle orduya katılmıştır. Almanya’da ünlü Türkolog Arminius Vambéry’nin kitaplarını okuyarak Türkçülüğü benimsemiş, yurda dönünce Necib Âsım, Velled Çelebi ve Mehmed Emin gibi Türkçülerle tanışmış ve özellikle dil konularına ilgi göstermiştir. Daha 1895’li yıllarda *İkdam* gazetesinde dilde tasfiyecilik konusunda çeşitli yazılar yazmış, II. Meşrutiyet’ten sonra kurulan Türk Derneği ile Türk Bilgi Derneğinin kurucuları arasında yer almıştır. *Türk Derneği* mecmuasında yayımladığı makalelerinde, Türkçedeki bütün yabancı kelimeleri atmak suretiyle saf bir Türkçe yaratma görüşünü savunmuştur.¹

Ziya Gökalp’in *Türkçülüğün Esasları*’nda “tasfiyeciliğin lideri mevkiinde” diye söz ettiği Fuat Köserâif, Cumhuriyet’ten sonraki yıllarda da dilde tasfiyecilik konusunda öncülük yapmış, özellikle bu konuda Atatürk’e tesir ederek resmî yolla Türkçeye mal olmuş yüzlerce Arapça ve Farsça kelimenin sevimsiz bulunarak dilden atılmasında önemli bir rol oynamıştır.

1942 yılında Türk Dil Kurumunda Merkez Yönetim Kurulu üyeliği ile Etimoloji Komisyonu Başkanlığına getirilmiştir. Bütün faaliyetini etimoloji üzerinde yoğunlaştıran Fuat Köserâif’in savunduğu görüşler ilmî kabul edilmemiştir. *Yeni Türk* ve *Öz Dilimize Doğru* dergileriyle *Türk Dili-Belleten*’de yayımladığı dil ile ilgili makaleleri dışında

1 bk. Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 3. bs., Ankara 1972, s. 449-450; Zafer Toprak, “Türk Bilgi Derneği ve Bilgi Mecmuası”, *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri*, Haz.: Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1987, s. 247-254; Cüneyd Okay, *Türk Derneği*, Ankara 2006.

basılı tek eseri A. von Le Cock'tan tercüme ettiği *Türkçe Mani Elyazmaları*'dır (Ankara 1936).²

*

Köse Râif Paşa ailesiyle uzun yıllar yakın münasebeti bulunan Rıza Tevfik, yazılarında ve mektuplarında çeşitli vesilelerle Fuat Köserâif'ten de söz eder. 1905 yılında Selânik'te yayımlanan *Çocuk Bahçesi* mecmuasında Ömer Naci ile dilde sadeleşme ve hece vezni üzerine yaptığı tartışmada Fuad Bey'le dil meseleleri üzerinde zaman zaman mektuplaştığını söyler.³

Rıza Tevfik, münakaşa devam ederken mecmuanın yazı işleri müdürü Abdurrahman Medhî'ye gönderdiği 22 Teşrin-i sâni 321 (5 Aralık 1905) tarihli mektubun sonunda: "Gazetenizin büyüdüğünü pek arzu ediyorum, yakında münakaşâtı terk edip faideli şeylerden bahs açmak isterim. Vezinlere dair bir makale hazırladım, gönderirim; her türlü vezin hakkında tahlilî bir mütalâa-i tenkidiyedir. Merak olunduğunu bilseydim daha evvel arzederdim. Bendenizle sekiz seneden beri lisan ve edebiyata çalışan Miralay Fuad Bey'in (Köse Râif-paşazâde) bu meseleye dair bir mufassal ve mükemmel eseri var. Gazetenize onu göndermesini de kendisinden iltimas ettim. Yakında takdim olunacaktır." der.⁴

Rıza Tevfik, "Türkçülük ve Türkçülerin Saha-i Tahkikatı" adını taşıyan makalesinde ise, zaman içinde Türkçenin gelişmesi ve özellikle dilde vurgu (*accente tonique*) üzerinde dururken, "Bunlar sırf lisana ait şeylerdir ve şevk ve zevki tenmiye ve idame edecek bir şiddetli merak olmazsa zihin bu gibi ince ve mübhem cüz'iyat ile uğraşamaz. Bende bugün o şevk kalmadı. Fakat muhterem arkadaşım Fuad Râif Beyefendi aynı şevk ile tettebbuât ve tahkikatında devam etti ve ediyor." dedikten sonra bir dipnotu düşerek onunla ilgili olarak şu bilgileri verir:

"Âyandan merhum Râif Paşa'nın büyük oğlu ve bugün Edirne Topçu Kumandanı Fuad Bey'dir. Fuad Bey Türk lisanının tahlilinde büyük bir muvaffakiyet ispat etmiş ve bu hususta mevcut olan en mühim âsârı tettebbû eylemiş ve sonra lisanımızın anâsırını tedkik ve kavâid-i tabiiyesini tensik için tettebbuâtta bulunmuştur. Memleketimizde bu şeyler için ondan âlim bir kimse bilmiyorum."⁵

2 M. Şakir Ülkütaşır-Nuri Akbayar, "Köserâif, Fuat", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C V, İstanbul 1982, s. 420-421. Hakkında daha geniş bilgi için bk. M. Şakir Ülkütaşır, "Fuad Köserâif ve Dilde Tasfiyecilik Cereyanı", *Türk Kültürü*, Sayı 48, Eylül 1966, s. 22-25; *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, s. 219, 453; Rekin Ertem, *Elifbe'den Alfabe'ye*, İstanbul 1991, s. 208, 260, 332-333.

3 Abdullah Uçman, *Türk Dilinin Sadeleşmesi ve Hece Vezni Üzerine Bir Münakaşa*, İstanbul 1997, s. 108.

4 *age.*, s. 166.

5 *Türk Yurdu*-Fevkalâde nüsha, C VIII, S 84, 21 Mayıs 1331/3 Haziran 1915, s. 139.

Rıza Tevfik, yıllar sonra kaleme aldığı hâtıralarında da ondan şu cümlelerle söz eder:

“... Meşrutiyet'ten birkaç sene evvel Said Halim Paşa'ya ders vermeğe başlamıştım. Zaten Meşrutiyet'in ilânından on üç sene evvel eski Mekteb-i Sultanî arkadaşım Fuad Bey Köserâif'e Türkçülük ve Türk lisanlarının filolojisi ve lengüistiği sahasında dersler verdim. Dersimiz meşhur Orhun Âbideleri hakkında bazı salâhiyetli ulemanın yazıp neşretmiş oldukları mühim kitapları tetkik ve Osmanlı Türkçesi'nin, bu Ural-Altaik lehçeleri zümresi içinde, mevkiini ve medeniyetçe mertebesini ve diğer lehçeler ile karabet derecesini tayin idi. İtiraf ederim ki bu tetebbuâtın nev-i şahsına mahsus bir zevki vardı. Bugün Ankara'da Dil Kurumu heyeti içinde en derin okumuş âzâdan biri de Fuad Bey'dir. İşte bu Fuad Bey delâletıyla Said Halim Paşa da benden ders istemişti. Paşa ile dersimiz Türk edebiyatı ve bilhassa filozofik ve içtimai meseleler hakkında mübâhesâta münhasırdı. Haftada iki gece Fuad Bey'de, iki gece de Said Halim Paşa'nın Yeniköy'deki ikametgâhında kalırdım.”⁶

“... Aynı zamanda da bazı dostlarıma ücretle ders verirdim. Bilhassa haftada üç kez Boğaziçi'nde Yeniköy'de vüzerâdan Köse Râif Paşa köşküne gidip, merhum paşanın büyük oğlu Miralay Fuad Bey'le Türk filolojisi ve muhtelif Türk lehçeleri hakkında tetkikatta bulunurduk.”⁷

Rıza Tevfik'in, bana intikal eden terekesinden çıkan ve çeşitli dillerde kelimelerin türeyişi üzerine 8 Ocak 1900 tarihinde Fuat Köserâif'e hitaben yazıp gönderdiği hacimli bir mektup, daha önce tarafımızdan yayımlanmıştır.⁸

*

Ziya Gökalp de, *Türkçülüğün Esasları*'nın başında yer alan “Türkçülüğün Tarihi”nde, Türkçeyi sadeleştirme konusunda Fuat Köserâif'ten bahseder ve onun da aralarında bulunduğu “dilde tasfiyecilik” hareketinin yanlışlığı üzerinde durur:

“... *İkdam* gazetesi etrafında toplanan bu Türkçülerden bilhassa Fuad Râif Bey'in Türkçeyi sadeleştirmek hususunda yanlış bir nazariyeyi takip etmesi, Türkçülük akımının kıymetten düşmesine sebep oldu. Bu yanlış nazariye, tasfiyecilik (arî Türkçecilik) fikriydi.

“Arî Türkçecilik”, dilimizden Arap, Acem köklerinden gelmiş bütün kelimeleri çıkararak, bunların yerine Türk kökünden doğmuş eski kelimeleri yahut Türkçe köklerden yeni eklerle yapılacak yeni Türk kelimelerini koymaktan ibaretti. Bu nazariyenin fiilî tatbikatını göstermek üzere neşrolunan bazı makaleler ve mektuplar, zevk sahibi

6 *Biraz da Ben Konuşayım*, Haz.: Abdullah Uçman, İstanbul 2013, s. 47.

7 *age.*, s. 393.

8 *Rıza Tevfik'in Mektupları*, Ankara 2016, s. 51-53.

olan okuyucuları tiksindirmeğe başladı.” dedikten sonra, bunun “hakiki bir dil yerine bir *Türk Esperantosu*” olduğunu belirtir.⁹

Ziya Gökalp, kitabın “Dilde Türkçülük” bahsinde yine, bu konuda onunla yaptığı bir konuşma üzerinde durur:

“Türkçülüğün Tarihi” bahsinde, arı dilcilerin halk diline geçmiş olan Arapça ve Farsça kelimeleri de Türkçeden çıkarmak istediklerini yazmıştım. Dün, Fuad Râif Bey ile bu hususa dair tekrar görüştük. Arı dilcilerin lideri mevkiinde bulunan bu zat, halk diline geçmiş olan Arapça ve Acemce kelimelerin Türkçe sayılması hususunda bizimle hiçbir ihtilâfı olmadığını ve aramızdaki ayrılığın edatlara münhasır olduğunu söyledi. Yukarıda açıkladığım gibi, yeni Türkçecilere nazaran, Türkçenin işlek olan edatları ile istenildiği kadar yeni kelimeler icat edilebilir. Fakat, işlek olmayan edatlarla yeni kelimeler yapılamaz. Fuad Râif Bey, kendisinin bu fikre şiddetle muhalif olduğunu, edatlarla işlek ve işlek olmayan tasnifi tanımadığını, Türkçenin her türlü edatları ile yeni kelimeler yapılabildiği gibi, Kırgızcadan, Özbekçeden, Tatarcadan alınacak yahut büsbütün yeniden yaratılacak edatlarla da yeni kelimeler yapılabileceğini söyledi. Hattâ Farsçadaki nisbet *îsine* mukabil *ki, gi* edatını icada taraftar olduğunu; meselâ *hayatî* sıfatı yerine *hayatki*; *edebî* sıfatı yerine *edebki* kelimelerini kullanmak mümkün bulunduğunu söyledi. O halde, yukarılarda tasfiyecilik hakkında yazdığım şeyleri bu sözlere göre düzeltmek lâzım gelir.”¹⁰

*

Rıza Tevfik’in terekesinden çıkan burada yayımladığımız birinci mektup dikkatle okunduğunda, Fuat Köserâif’in dilimize yerleşmiş ve benimsenmiş birtakım kelimeler yerine ısrarla, duyulmamış öz Türkçe kelimeler kullandığı dikkati çeker. Ama onun burada kullandığı kelimelerin hiçbirinin tutmamış olduğu ve unutulup gittiği kolayca anlaşılabilir.

Fuat Köserâif’in 18 Ağustos 1944 tarihinde Ankara’dan gönderdiği ikinci mektubunda ise, iki yıldır Merkez Yönetim Kurulu üyesi olarak faaliyetlerine katıldığı Türk Dil Kurumunun çalışmalarından şikâyet ettiği, özellikle *İmlâ Kılavuzu*’ndaki birtakım ifadelerle yine Kurum tarafından yayımlanan *Osmanlıca’dan Türkçe’ye Cep Kılavuzu*’ndaki birbiriyle çelişen ifadeleri ve yeni uydurulan şekilleri eleştirdiği dikkati çeker. Burada, Cumhuriyet’ten sonra Atatürk tarafından yazı dili olarak kabul edilen “İstanbul şivesi”nin önemini vurguladıktan sonra, “Kuralları dilin özünden derilmiş bir gramere şiddetle ihtiyaç duyulduğunu” belirterek; “Bundan dolayı gerçekten böyle bir iş görme hevesiniz varsa, hiç durmayın!” sözleriyle Rıza Tevfik’i Türkçe bir gramer hazırlama hususunda teşvik eder.

9 *Türkçülüğün Esasları*, Haz.: Mehmet Kaplan, İstanbul 1970, s. 10-11.

10 *age.*, s. 131-132.

Benzeşme ve Sertleşme

Son konuşmamız hatırlanır mıdır? Ses uyumunu eşenleştirdik; hani şu "Savti Ahenk" denilip göğüsüzün dilimize mahsus pek değerli bir ayrit (intiyaz) sandığı şey. Onun nasıl bir hindkusaşı olduğunu anlatırken benzeşme sorasına da hafifçe dokunmuş ama incelemesini başka vakte bırakmıştık. Hincik vakti geldi işte; buna bir bakalım.

Örüm baharı, çocukluk çağı; O yıldızlı yıldızlı, kuşlu, kelebekli güzel günleri gözünüze getirin. Bulbul gibi kuş diliyle nasıl şakıyorduk, gülbank çeker gibi en zor tekerlemeler dilimizden nasıl kolayca akardı. Bununla beraber kimi vakit dilin dolaştığı da olurdu, değil mi? Kabul etsiyor musunuz? Hatta bugün bile dolabilir. Bir tecrübe buyurun bakın şu tekerlemeyi garçabuk söyleyebiliyor musunuz?

Şu köşe yaz köşesi; şu köşe kış köşeni. Ortada şeyisiz parçası. Üç tung tas, kayısı hoşafı. Üç tung tas kayısı hoşafı. Üç tung tas kayısı hoşafı. (Ama çok çabuk söyleyecek).

Yapmadan okuyup geçtiniz; öyle mi? İnsanların çoğu böyledir işte. Rica ettiniz mi ya kulak asmasın, ya kenini naza çeker. Haydi, lütfen bir deneyiniz; Örneğiniz mi diliniz nasıl bir iki yerde dolaşır. Tung tas tung taş oldu; belki de daha beter, Üç tuz tanç gibi. Bu neden mi böyle oluyor.

Dünya kurulalı işi en az zahmetle görmek eğilisi (meyli), modası geçmez bir kanundur. Bundan dolayı çığağları yakın olan fonemler birbirine kayar. Bunun mekanikçe oluşunu ayrıntılarıyla (teferruatıyla) anlatmak uzun olur; bir iki örnekle fakat bir fikir vermek olabiliriz.

-
- (1) Eşenlemek; bir şeyden bahsetmek (T.D.). = *Tarama Dergisi, yam ekler kitaplardan alınmış örnekler.*
 - (2) Varlık mecmuası. Sayı 243, Savti Ahenk'e bakıla.
 - (3) Çığağ: mahreç. Fonemin oluştuğu, varlık giydiği yerdir.
 - (4) Fonem; harfin ses timsalidir, netekim fonemin yazı ile timsali harf'dir.

Birinci Mektup:

Benzeşme ve Sertleşme

Son konuşmamız hatırlanır mıdır? Ses uyumunu eşenlemiştik¹¹; hani şu “Savtî Ahenk” denilip çoğumuzun dilimize mahsus pek değerli bir ayırıt (imtiyaz) sandığı şey. Onun nasıl bir Hint kumaşı olduğunu anlatırken benzeşme sorağına¹² da hafifçe dokunmuş amma incelemesini başka vakte bırakmıştık. Hincik vakti geldi işte; buna bir bakalım.

Ömrün baharı, çocukluk çağı: O yaldızlı yıldızlı, kuşlu, kelebekli güzel günleri göz önüne getirin. Bülbül gibi kuş diliyle nasıl şakiyorduk, gülbank çeker gibi en zor tekerlemeler dilimizden nasıl kolayca akardı. Bununla beraber kimi vakit dilin dolaştığı da olurdu, değil mi? Kabul etmiyor musunuz? Hattâ bugün bile dolaşır. Bir tecrübe buyurun bakın şu tekerlemeyi çarçabuk söyleyebiliyor muzunuz?

“Şu köşe yaz köşesi; şu köşe kış köşesi. Ortada şeyislâm parçası. Üç tunç tas, kayısı hoşafı. Üç tunç tas kayısı hoşafı. Üç tunç tas kayısı hoşafı.” (Amma çok çabuk söylenecek).

Yapmadan geçtiniz; öyle mi? İnsanların çoğu böyledir işte. Rica ettiniz mi ya kulak asmaz, ya kendini naza çeker. Haydi, lütfen bir deneyiniz. Gördünüz mü diliniz nasıl bir iki yerde dolaşır. “Tunç tas tunç taş” oldu; belki de daha beter; “üç tus tanç” gibi. Bu neden mi böyle oluyor.

Dünya kurulu işi en az zahmetle görmek eygisi (meyli), modası geçmez bir kanundur. Bundan dolayı çıkağları¹³ yakın olan fonemler¹⁴ birbirine kayar. Bunun mekanikçe durumu ayrıntılarıyla (teferruatıyla) anlatmak uzun olur; bir iki örnekle fakat bir fikir vermiş olabilirim.

Meselâ (r) güç söylenen bir fonemdir. Çocuklarımız küçük yaşta çoğun bunu söyleyemezler; y veya l’ye çevirirler. Resim/yesim, birader/bilâder gibi. Çinliler hâlâ söyleyemiyorlar. Biz Türklere Tiuki diyorlar. Şu “bilâder” olayının ne yolda olduğuna inceleyelim. R’yi ücekleyebilmek¹⁵ için dil, ön damağa, ucu kalkık olarak, dokundurulup kuvvetlice titretilmek ister. Uc kaldırılmaksızın hafifçe bir titreyiş, (l) sesini verir. Bu benzeşmeler halk ağzında bolca ve bir düziye duyulur. Onlar/onar olur. İkinci sınıf lokantalarda garsonun mutfağa şöyle seslendiğini iştirsiniz: Bir çorba, bir İzmir köftesi. Ve hemen onun ardından gür bir ilâve: Çorba iki ossun (olsun). İhtimal Gaziantep ağzı şu vurungusu (darbimeseli)¹⁶ duymuşsunuzdur:

11 Eşenlemek: Bir şeyden bahsetmek (Tarama Dergisi), yani eski kitaplardan alınmış Türkçeler.

12 Varlık mecmuası, Sayı 243. “Savtî Ahenk”e bakıla.

13 Çıkağ: Mahreç. Fonemin oluştuğu, varlık giydiği yerdir.

14 Fonem: Harfin ses timsalidir, nitekim fonemin yazı ile timsali harf’dir.

15 Üceklemek: Kutadgu Bilig’de ücek, harf karşılığı olarak bulunuyor. Üceklemek, fonemi meydana getirmek için yapılan dil, dudak vs. durum ve hareketleri anlamına kullanıyorum.

16 Vurungu: Darbimesel (Tarama Dergisi). Atalar sözü yalnız darbimesel midir? Dilimizin ifade yetkisini yazı dilimizde niçin böyle dar bir sınır içine alıyoruz?

“Aş duzunan, duz oranıynan.”¹⁷ Aydınlarımızın ağızında nadir olan bu türlü dil savsaklıkları, Türkiye dışındaki Türk uluslararası normal bir olaydır; o derecede ki, belli başlı kurallara bağlanabilir. Meselâ “Doğu öbeği”nde¹⁸ benzeşme yoluyla (l) fonemi (n)’den sonra daima (n) olur; kannıg/kanlı. Fakat (m) ve (l)’den sonra (d)’ye döner; maldıg/mallı gibi. Bizim yazı dilimiz bu devreyi atlatmıştır.

Benzeşme iki türlü olur: İleri ve geri.

1- İleri vokal benzeşmesi: Şeftale (şeftali). Surat (suret). İleri konson benzeşmesi: yeminnen (yeminle). Terremiş (terlemiş).

2- Geri vokal benzeşmesi: Öbürü (o biri). Korolu (kör oğlu). Geri konson benzeşmesi: Boğassak (boğazsak: pis boğaz). Ossun (olsun).

Bunların ikisi tek bir kelimedede de olabilir. İşte Güssüm (Gülsüm) cokalın ileri ve konsonun geriye benzeşmesinin örneğidir.

Tekrar ediyorum; halkımız ağızında bu benzeşmelere çok, amma pek çok rastgelinir.

Şu anlattıklarımız benzeşme olumunun açıklamasıydı. Bunda ruhbilimsel (psikolojik) etkenler (âmiller) de şüphesiz önemli rol oynuyor; ancak burada bu işi derinleştirmeğe hacet yok, sanırım.

Gelelim sertleşmelere:

“Sert sirke kabına zarar” derler; yersiz sertleşmeler de dilin evrimine (tekâmülüne) zararlıdır; hiç değilse bizim ileri götürmek ve güzelleştirmek istediğimiz yazı Türkçemiz için. Bu böyledir; buna kuvvetli inanım var.

Karakuşî hükümden sakınsanız, diye ihtarda bulunmayın bana. Mısır valisi Karakuş’un yargıları ile (hükümleriyle) iddiamın hiçbir ilişiği yoktur. Biraz yayıp aydınlatayım da, varın siz hakem olun. Makbulümdür.

Apaçık gerçeklerden biri dilin velev yavaş yavaş durmadan değişmesidir. Önce anıp anlattığımız “kolaya kaçmak”tan başka, kan karışması, iklim etkisi (tesiri), yad komşu uluslarla alış veriş, gidiş geliş, için için işleyen etkenlerdendir. Bunu bilmemiz olmadığı gibi zatan “dil değişmez” savında (iddiasında) kimse de bulunmuyor. Bununla beraber kıyaslamak için gene de misal getirelim. Pek de gerilere gitmeğe hacet yok. On dördüncü yüzyılında yazılmış Kısas-ı Enbiya’dan alıyorum.¹⁹

“İşittüm. Tanrı resûlinden kim eydürdi: Kaçan Âdem aleyhisselâm uçmaktan Hind yirine indi ve ol yaprak, kim uçmakda anunıla avretin örtedi (örterdi), bileyidi (beraberdi). Pes ol yaprak kurudi.”

17 “Aş tuz ile, tuz oran ile.” Oran: Nisbet, mikyas, itidal.

18 Özaltay, Telsüt, Telengit, Beltir, Lebed ve ilh.

19 Türk Dili Kurumu yayınlarından “On Dördüncü Asır Betikleri” adı altındaki T. D. K. uzman üyesi ve Gramer Kolu Kolbaşısı Bay Ahmet Cevat Emre’nin değerli eserinden alınmıştır.

Görülüyor ki bugünkü Türkçemize epeyce benzer fakat aynı değil. Belki biraz Karadeniz'in bazı yalı kısmı halkını hatırlatır. Her neyse. Türkçe, Çince gibi pek ağır ve az değişen dillerdendir. Orhun Yazıtları'na bakarsak, ki bunun için bir iki yüz yıllık bir zaman geri gitmemiz lâzım, d, l, r, v fonemleri ile başlayan sözler bulamayız, lû: ejder; roşan: parlak gibi biri Çince öbürü Farsçadan aktarılmış dört beş ağdıktan²⁰ başka. Onları da söylerken acaba ne kılığa sokarlardı; Allah bilir. Hele (c) ile (f) hiç yoktur. Asya'nın kuzey uluslarında (b)'nin söz başında bulunması pek nadirdir. Onun yerine daima sert kardeşi (p) gelir. Pajima'yı pijama²¹ sanırsınız, değil mi? Başıma demektir. (c) Kuzey doğusunca (ç)'dir. Çaksı: yahşı. (C)'ye çoğun başta bizim (y)'lerimiz yerine rastlanır; cıgıt: yiğit, cıglamak/yıglamak: ağlamak. Kısası, Eski Türkçede sert fonemler çoktur, hem pek çoktur. Yumuşaklar nisbeten azdır. İhtimal en eski Türkçede bunların hepsi sertti; ancak bu hükmü kesenkes verdirebilecek belgelerimiz yoktur. Mutlak olmak üzere bugün diyebileceğimiz şudur: Kuzey ve doğu Türkçelerinde sert fonemler yeğindir (galiptir). Kazanlıların ve kuzey yönlerinden gelen başkaca göçmenlerin aramızda uzunca zaman bulunup yaşamalarına rağmen, meselâ "raf" yerine -istemeksizin- "rap" dediklerinin farkına varmışsınızdır. Tabiat haline giren alışkanlık silkilip atılamaz.

Gerek doğuda gerek batıda, güney-sari inildi mi, yumuşamaları, konsonların ötümlenmesini (sonore'laştığını)²² çok açık olarak görürüz. Özbek Türkçesi, Azer Türkçesi böyledir. Komşu Farslarla yüzyıllarca bağlılığın, Müslümanlık yüzünden dilimize giren Arapçanın bunda büyük bir etkisi olduğu şüphe götürmez. Bu olaylar sert ve ağır dilimize kıvraklık, çeviklik, uyarlık hasletini kazandırmıştır. Rumlarla İtalyanlarla degeyde (temasta) bulunmamız da bu erki (iktidarı) bir kat daha arttırmıştır. Bundan başka genel olarak deyebiliriz ki, dünyanın hemen her tarafında güney söyleyişi kuzeyinkine karşı daha yumuşaktır. Bu nitelik (keyfiyet) biraz da iklimden ileri gelse gerektir. Ilıman (mutedil) havada ağız daha ziyade açılabilir, ses telleri²³ titreşerek fonemi üciklemeğe daha ziyade hizmet eder; nitekim İtalyancanın vokalleri ve yumuşak, ötümlü fonemleri yüzünden -alfabece değil, fakat dil bakımından- zenginliği, kuzey dillerininkine nisbetle üstündür. Onun için İtalyanca şarkıya en elverişli dildir. Sıcak ve kurak illerde boğaz fonemleri pek belirikli, hırıltılı, kısiltılı olur. Arapçanın hı, ayn, gayn ve hemzesini düşünün. Bu türlü sebepler dolayısıyla dillerin fonetik morfolojisini, özge birer biçim almış görürüz. İmdi güney Türkçesi olan dilimiz, kuzey Türkçesinden telâffuzdan yana haylice ayrılmıştır. Bizde (t)'lerin çoğu (d) olmuş, (k)'lar gevşeyerek hı'ya, çe'ler c'ye dönmüş ve dönmek üzere bulunmuştur, tâ Aksak Timur'un saldırısına kadar. Vakaa Selçuk saltanatının çökmesi üzerine dilde bir değişimin baş gösterdiğini ileri sürenler varsa da, Alp Arslan çağında Azer ağız ile Anadolu Türkçesi arasında hiçbir fark olmadığını biliyoruz. Kıyak o Tatar akını Osmanlının belkemiğine ye-

20 Ağdık. İltihak eden, gelip konan, sığıntı; agduk/yadguk'tan bozma.

21 Pey+came'den bozma pijama, gecelik giyimi.

22 Bay Ali Ulvi Elöve, çok büyük himmet ve başarı ile Türkçemize çevirdiği B. Jean Deny'nin Osmanlı Lehçesi'ne ait gramerinde sonnante'lara "ünlek" ve sonore'lara "çınlak" der.

23 Buna "ses kırışleri" de denildiği var. Oysaki kırış kalındır, ses telleriye incecektir.

diği yalnız siyasî varlık bakımından değil, dildeki özelliği yüzünden de yaman bir balyozdu. Siyasî benliğini nisbeten çabuk buldu; lâkin sona zaten ermemiş olan bu yumuşama evrimi, acıklı bir geri tepkiye uğradı. Sonra da kuzeyden yurdumuza irili ufaklı eksik olmayan göçler, bunu besiledi. Sanılmasın ki şu sözlerimden sertleşmeleri toptan muzır görerek onun mevcudiyet hakkını da inkâr etmek istiyorum. Ancak askerce kesinlikle dilimizde komutanlık etmesine karşıyım. Dil genişmek için serbestlik ister; sıkı ve kesin kurallar ona yaramaz. Doğalca (tab'an) simaîdir. Dizgine ve bir dereceye kadar disipline, evet; kenet ve kelepçeye, hayır.

Yazık, kendi elimizle yaptığımız putu, gene körü körüne kendimiz tapınıyoruz.

Tanzimat devri gramercileri, itibarî bazı kurallarla geriye giden bu sıkıntıyı önlemişlerdi yahut önlemeğe çalışıyorlardı. Yeni zaman ise bu himmeti boşa çıkarıyor; hem en iyi dilekle. Garip değil mi, çoğumuz farkına varmıyoruz bile!

Türk alfabesi resmîyet giydikten sonra, imlâyı fonetik yapmak, yani söylenildiği gibi yazmak ve şive yanından İstanbul ağzını örnek tutmak, çok doğru ve yerinde bir karar olarak ortaya konuldu. Ancak koymaca (itibarî) o gramer kuralları hiçe sayıldı ve bununla doğru evrim çığırından sapıldı. Dilde -ve başlıca halk ağzında-görülen üceklemedeki savsaklık (ihmal) ve bu yüzden ileri gelen benzeşme yolundaki sertleşmeler, önemli bir kural orununa (makamına) yükseltildi. Böylece kelime sonunda bulunan b, c, d hepten p, ç, t suretinde sertleştirildi. Büyüye uğrayan ad, dört ayaklı at oldu; güc/güç, kab/kap ve ilh. Kelime sert konsonla biterse yumuşak başlayan ekin g, d, c'si hemen k, t, ç kılığına giriverdi. Artık şimdi katdı, yatdı yerine kattı, yattı; açıcı, bekci yerine açıcı, bekçi diyor ve yazıyoruz.²⁴ Bu kuralın zorbalığı daha ileri gidiyor. Aslında Türkçe olmayan ve yumuşak biten (meselâ c ile) bir kelime, gene bunu emrederken, her ikisi de sertleştiriliyor. Bu eygi (meyl) sözün gövdesine de girecek gedik bulup tansuklar yaratıyor. Techiz, tecsim, mebhut, nisbetsiz, sanki teçhiz, teçsim, mephut, nispetsiz şeklini almakla öz Türkçe oluyor. Bu gidişledir ki çok eski bir zamanın turmak fiilinden gelen haber edatımız, turur, durur istihalelerini geçirerek süzölmüş ve (dır) olmuşken, şimdi kaynağa doru giden anafora uyarak (tır)'a döndü; koşmuştur, gelmiştir gibi. Ne çare!

Vakaa ad ile at, güc ile güç, takdir ile taktir gibi sözlerin anlamca sarmaş dolaş olmaları mahzurlu görülerek bu sakatlığın önü alındı. Yeni İmlâ Kılavuzu'nda bunlardan birkaçı sertleşmeden affedilerek imlâca ayrıldı. Darısı, talihin bu lütfuna henüz kavuşmamış olanların başına.

Dilin ileriye evrimi gerçekten bu mudur?

İnsan gelenek alışkanlığından çok zor ayrılır, dikine bayır tırmanır gibidir; amma gerisin geriye gayet kolay dönölür. İmlânın göz vasıtasıyla dile etkisi bilindiği üzere pek büyüktür. Mektep çocuklarımız hep (çı)'cı, (tır)'cı oldular. Hattâ yaşını almış bizlerin protestomuz gevşiyor, gün geçtikçe bu hali yadırgamaz oluyoruz. Ara sıra onlara uyuyoruz bile. Aza sormuşlar: Nereye? Çoğun yanına, demiş. Fakat İstan-

24 Dikkat buyrulsun (ř) akımlı fonemlerden olduğu halde kendinden sonra geleni sertleştiriyor. Çocukluk dostumuz kuşcu artık kuşçu oluyor.

bul'un orta ve yüksek tabaka şivesi örnek olarak gözetilecekse -ki karar öyle idi- bu vurunguya sırt verip kafa tutmak doğru sayılabilir mi? Hamdullah Suphilerden, Halit Ziyalardan, hani güzel, temiz Türkçe söyleyenlerden sorulsun. Bir anket yapılınsın, bakalım ne diyorlar.

Gene ümit taşıyım ben, diyemem sevgilim bivefadır.²⁵

Fuat Köseraif

²⁵ Bu mektupta herhangi bir tarih bulunmamakla beraber, ikinci mektubun tarihine bakarak, bunun da 1944 yılının Haziran veya Temmuz aylarında yazıldığını tahmin edebiliriz. Daktiloyle ve pelür kâğıda yazılan mektubun arkasına Rıza Tevfik el yazısıyla "Dil Kurumu-Fuat Köserâif-944" notunu koymuş.

Aziz Doktorüm.

İnşallah mahkeme lehinizde hüküm vermiş ve iyi kalbinizi geçim sermayesi edinen açıköz dostun iddiada bulunduğu "kıyamete kadar basmak " imtiyazını elinden alabilmişsinizdir. Gerçekten yüzüzlük böyle olur. Kazancından yüzde bir miktarını bile, buyrun bu da sizin olsun, üstad sa-havet mutâd, deyip takdim etmeyi hatırına getirmede, değil mi?

Zevk ile okuduğum satırlarınız için teşekkür ederim. Lâkin onlar mektubumun karşılığı olmadığından Siz dahi-olunca zihin meşguliyetine rağmen- farkındasınız, sanırım. Netekim yazınızın sonunda (ce)midir, (ce)midir bahsini burada almadım, diyorsunuz. Yalnız ce/çe değil, bütün versiz fonem sertleşmes-ine, lüzumsuz vokal tıkaştırılmasına, şüya İstanbul ağızı olacak tuhaf tecvidlere işaret etmistim veya etmek istemistim. Sanırım Size kurumumuz nesriyatından bâzi risaleler gönderildi. Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu ile İmla Kılavuzunu bir karşılaştırmın. Kasd, hicap, ihtiyac yerine kasıt (sanki kasmaktan gelirmiş), hicap, ihtiyac ve ilhn bulunduğunu, yani C. Kılavuzundaki doğru imlanan berbad edildiğini görürsünüz. Profesörler, sıporlar, kılolar ve emsali bir taraftan, bulunmıyıp, savaşıma, anlaşılmalıyabilen gibi zevksiz yenilikler öbür taraftan, dilimizin güzelliğine mezar kazmaktadır. Tasavvutta dil beceriksizliğinin, geriliğinin, veya kısmen soysuzlaşmanın dilimizin belirikli birer hassa-sayılarak kat'î gramer kaidesi mertebesine yükseltilmesi ve hükümleri yirürlükte tutulması, bütün aydınlarımız tarafından protesto edimeye şayandır kanaatindeyim. Bizim, yani İstanbulluların, olmayan telaffuzu bize isnadetmek, küstahlıktır. Ata Türkün yazı dili olarak kabul ettiği İstanbul sivesidir. Bu resmen tasdiyk ve ilan edilmiştir. Bundan murad elbette aydınların konuşma tarzıdır; ayak takımının ve taşradan yeni gelmiş hödüklerinki değil. Dili *YİYY* bu bakımdan gözönünde tutarak üzerinde çalışmak ve temizlikle terakki bayrağını açarak savaşmak lazım. Bu yolda söylenecek ve yazılacak ne kadar çok şey var!

Numara 6da "Mâbud vermeyince Mahmud ne yapsın" cümlesindeki (ce), dediğiniz gibi şart eki değildir; haklısınız. Gerundif şeklinde fiilin mahdud bir zamana işaretini temin eder, vermedikte gibi; verdikçe suretinde ise, zaman sürekli olur. Kuralları dilin özünden derilmiş bir Türkçe gramerce siddetli bir ihtiyac duyulmaktadır. Bundan dolayı gerçekten böyle bir is görmeye hevesiniz varsa, hiç durmayın. Nahiden ziyade fikrimce ehemmiyet kelime teşkiline, istikak bahsine verilmelidir; çünkü *cümle* düzenlemek kurallarını öğrenmiş olmasak da, mis gibi söz söylemesini biliriz. Amma Türkçesi

İkinci Mektup

Ankara, 18. VIII. 944

Aziz Doktorum,

İnşallah mahkeme lehinizde hüküm vermiş ve iyi kalbinizi geçim sermayesi edinen açıksöz dostun iddiada bulunduğu “Kıyamete kadar basmak” imtiyazını elinden alabilmişsinizdir. Gerçekten yüzüzlük böyle olur. Kazancından yüzde bir miktarını bile, buyurun bu da sizin olsun, üstad sahâvet mûtaad, deyip takdim etmeyi hatırına getirmede, değil mi?²⁶

Zevk ile okuduğum satırlarınız için teşekkür ederim. Lâkin onlar mektubumun karşılığı olmadığı için siz dahi -olanca zihin meşguliyetine rağmen- farkındasınız sanırım. Netekim yazınızın sonunda (ce) midir, (çe) midir bahsini burada almadım diyorsunuz. Yalnız ce/çe değil, bütün yersiz fonem sertleşmesine, lüzumsuz vokal tıkkıştırılmasına, güya İstanbul ağzı olacak tuhaf tecvidlere işaret etmiştim veya etmek istemiştim. Sanırım size kurumumuz neşriyatından bazı risaleler gönderildi. Osmanlıca’dan Türkçe’ye Cep Kılavuzu ile İmlâ Kılavuzu’nu bir karşılaştırdım. Kasd, hicab, ihtiyac yerine kasit (sanki kasmaktan gelmiş), hicap, ihtiyaç ve ilh. bulunduğunu, yani Cep Kılavuzu’ndaki doğru imlânın berbad edildiğini görürsünüz. Purofesörler, sıporlar, kılolar ve emsali bir taraftan, bulunmıyıp, savaşmıya, anlaşılmıyabilen gibi zevksiz yenilikler öbür taraftan, dilimizin güzelliğine mezar kazmaktadır. Tasavvutta dil beceriksizliğinin, geriliğin veya kısmen soysuzlaşmanın dilimizin belirikli birer hassası sayılarak kat’i gramer kaidesi mertebesine yükseltilmesi ve hükümleri yürürlükte tutulması, bütün aydınlarımız tarafından protesto edilmeye şayandır kanaatindeyim. Bizim yani İstanbulluların, olmayan telaffuzu bize isnad etmek, küstahlıktır. Ata Türk’ün yazı dili olarak kabul ettiği İstanbul şivesidir. Bu resmen tasdıyk ve ilân edilmiştir. Bundan murad elbette aydınların konuşma tarzıdır; ayak takımının ve taşradan gelmiş hödüklerinki değil. Dili bu bakımdan göz önünde tutarak üzerinde çalışmak ve temizlikle terakki bayrağını açarak savaşmak lâzım. Bu yolda söylenecek ve yazılacak ne kadar çok şey var!

Numara 6’da “Mâbud vermeyince Mahmud ne yapsın” cümlesindeki (ce), dediğiniz gibi şart eki değildir; haklısınız. Gerundif şeklinde fiilin mahdud bir zamana işaretini temin eder, vermedikte gibi; verdikçe suretinde ise, zaman sürekli olur. Kuralları dilin özünden derilmiş bir Türkçe gramere şiddetli bir ihtiyaç duyulmaktadır. Bundan dolayı gerçekten böyle bir iş görmeye hevesiniz varsa, hiç durmayın. Nahivden ziyade fikrimce ehemmiyet kelime teşkiline, iştikak bahsine verilmelidir; çünkü cümle düzenlemek kurallarını öğrenmiş olmasak da, mis gibi söz söylemesini biliriz. Amma Türkçesi bulunmayan bir mefhumun karşılığını olanca bilgimize rağmen ancak ikına sıkına yaratabiliyoruz veya yaratamıyoruz. Arabın biçilmiş

26 **Hazırlayanın notu:** Burada söz konusu edilen mahkeme, Rıza Tevfik’in şiirlerini, ondan herhangi bir izin almadan Rıza Tevfik-Hayatı ve Şiirleri (İstanbul 1939) adıyla basan ve kitap 1942 yılında üçüncü baskısını yaptığı hâlde Rıza Tevfik’e hiçbir telif ücreti ödemeyen Ramazan Gökâl Arkin hakkında açılan davadır.

söz kalıplarını attıktan sonra, ilk işimiz onların yerlerini kendi metamızdan deng-
deşleriyle doldurmak, hattâ sayıca belki de arttırmaktı. Hâlâ yapılamadı. Notları-
nızı arzunuz vecihle saklıyorum. Geldiğimde getiririm.

Kalemde soyadınızı sordular. Size bir teklifte bulunulacaktı. Umarım ki hoşunu-
za gider ve kabul buyurursunuz. Soyadınızın Bölükbaşı olduğuna dair kulağında
uyuklayan bir hatıra varsa da bugün bunu kullanıp kullanmadığınızı bilmediğim-
den, müsbet bir cevap veremedim.

Dil Kurumu'na Fahrî Üye olmanın pratik bir faydası yok; alelâde olmak yeter. Bu-
nun için Girimlik Baçı veya yıllık yardım parası gibi küçük büyük hiçbir fedakârlı-
ğa lüzum yok. T. D. K. Genel Sekreterliği'ne bir mektup yazmak ve bunda T. D. Kuru-
mu üyesi olmak isteğinizi ve bunun kabulü dileğini ileri sürmek kâfi gelir. Arzunuz
Genel Kurul'un ilk toplantısında görüşüye konulur. Yalnız şu unutulmamalıdır ki,
üyelik şartı Koyu Türkcülüktür.

Bir aya kadar izinli olarak İstanbul'a geleceğim. Ümid ederim ki bolca görüşürüz.
Selam ve saygılar azizim, gerek Size, gerek refikanız Hanımefendiye.²⁷

F. Köserâif

²⁷ Mektup, yarım dosya kâğıdına önlü ve arkalı olarak daktiloyla yazılmıştır.